 DOI: 10.7816/idil-07-51-15

BİR SERAMİK-HEYKEL ŞEHRİ OLARAK ESKİŞEHİR VE ULUSLARARASI PİŞMİŞ TOPRAK (TERRA COTTA) SERAMİK-HEYKEL SEMPOZYUMU

Nurdan ARSLAN

Marmara Üniversitesi-Güzel Sanatlar Fakültesi, narslan(at)marmara. edu. tr

Anahtar kelimeler:
Pişmiş Toprak, Seramik-Heykel, Workshop, Kültür.

ÖZ

Sanatsal anlamda "kil"in malzeme olarak yaratıcı ifade dili değişmemiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında çağdaş sanat malzemesi olarak ve tümüyle işlevinden soyutlanarak kullanılan kilin plastiklik özelliği sanatçının ifade diline dönüşmüştür. Neolitik Çağdan beri Anadolu'da binlerce yıllık tarihsel kimliği ve üretim sürecine tanık olduğumuz "Pişmiş toprak- terra cotta" serüveni yüzyıllar sonra bu topraklarda yani Frig vadisinde yeniden bir sanat sempozyumu ile şekillenip mirasını devam ettiriyor. "Eskişehir Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozumu (Eskisehir International Terra Cotta Symposium) adını alarak Üniversite – Sanayi ve yerel yönetim işbirliği ile hayata geçirilen proje "kent kimliği – yerelden evrensele" söylemi ile yola çıkmış, kentlerin ancak ürettiği değerlerle kimlik kazanacağını tanıklık etmiştir. Sanatçılar tarafından var olan kültürel ve sanatsal birikimin farklı kültür ortamında yeniden biçimlenerek malzemeye aktarılması ve "bu çalışmaların bir parçası olmak" sanat eğitimi alan öğrencilere "açık atölye" imkânı sunarak önemli deneyimler kazandırmaktadır. Kentsel hafızayı oluşturan tüm fiziksel ve duygusal değerler, insanın çocukluğundan itibaren yaşadığı çevresi ile doğrudan ilgilidir. Dokunduğu, gördüğü, duyumsadığı ve kavradığı tüm imgeler sokaklar, binalar, çeşmeler, parklar, heykeller kent kimliği ile doğrudan ilişki kurar. Geçmiş bugün ve gelecek ile.

INTERNATIONAL TERRA COTTA SYMPOSIUM IN ESKİŞEHİR CITY OF CERAMIC SCULPTURE

Keywords:
Terra Cotta, Seramic sculpture, Culture, Workshop

ABSTRACT

From an artistic point of view, clay has not changed the way it expresses itself creatively. In the latter half of the 20th century clay has become a material used in contemporary art and by totally stripping it of functionality it has, thanks to its plasticity, turned into a vocabulary used by artists. The adventure of terra cotta's production process and historical identity that has endured for thousands of years in Anatolia since the Neolithic Age as we have witnessed, resumes and takes form in the shape of an art symposium here in the Phrygian Valley keeping the heritage alive. Now it is 'reproduction, teaching and bringing it into the future in the context of history-city-culture-memory' with a Ceramic Sculpture City identity. The project is realized through the cooperation between the university, industry and the local administration and it has adopted the name 'Eskişehir International Terra Cotta Symposium' based on the notion of 'urban identity-from local to universal' testifying to cities gaining identity only through their own production. When artists offer art students the opportunity of an open studio where they can redesign existing culture and artistic experience in a different cultural environment and transfer this to a material and be 'part of the effort', there are important experiences to be had. All physical and emotional values that form the urban memory is directly linked to the environment one has lived in since childhood. Everything we touch, see, sense and all the images, streets, buildings, fountains, parks, sculptures we digest are directly linked to the urban identity. Past, present and future.

 DOI: 10.7816/idil-07-51-15

GİRİŞ

Binlerce yıldan beri sayısız medeniyetlere ve kültürlere ev sahipliği yapmış olan Anadolu topraklarını incelediğimizde pişmiş toprak "Terra Cotta" yani kilden şekillendirilmiş çok sayıda arkeolojik buluntu ile karşılaşırız. Anadolu ve Mezopotamya bölgesi yüzyıllardan beri kil esaslı malzemenin kullandığı ve üretildiği topraklar olmuştur.

İnsanlığın tarihi kadar eski olan pişmiş toprak, tesadüf eseri balçığın ateş ile buluşması ile sertleşerek kalıcılığını günümüze kadar taşımıştır. Pişmiş toprağı geçmişten günümüze önemli ve değerli kılan şey ise en ilkel kullanımından günümüze değin her alanda varlığını sürdüren bir malzeme olmasıyla ilgilidir. Avcı – toplayıcı göçebe hayat tarzından tarıma ve yerleşik hayata geçilen, Neolitik Çağ insanlık için çok önemli bir evrimdir.

Sosyal hayatın en önemli malzemesi olan pişmiş toprak ile yapılan ilk örnekler (kap-kacak seramiği, ana tanrıça heykelcikleri ve ritonlar) yine Anadolu'nun en üretken merkezi Çatalhöyük'te de karşımıza çıkar. Pişmiş topraktan yapılan kaplar ve heykelcikler MÖ 10.000'lere, İnsanoğlunun seramik şekillendirmede çok önemli bir buluşu olan çömlekçi çarkı ise MÖ 7.000'lere kadar uzanmaktadır. İnsanoğlu sosyal yaşamda, kullanım amacıyla ve tapınma ihtiyacıyla biçimlendirdiği ve ürettiği tüm formları pişmiş topraktan (terra-cotta) yapmıştır.

Günümüzde, ülkemizde ve dünyanın birçok bölgesinde hala pişmiş toprak (terra cotta) seramik ürünlerin şekillendirilmesinde ve pişirilmesinde geleneksel yöntemler kullanılmaktadır. Gerek çömlekçi çarkı kullanılarak gerekse endüstriyel üretim metotları ile üretilmeye devam etmektedir. Sanat ise eylem olarak insan varlığı kadar eski bir etkinliktir. Varlığın biçim olarak kendini nesnelleştirmesi eylemidir. İnsanoğlunun tarihi kadar eski olan pişmiş toprağı geçmişten günümüze önemli ve değerli kılan şey ise en ilkel kullanımından günümüze değin her alanda varlığını sürdüren bir malzeme olmasıyla ilgilidir. Yani "kil'in tüm bunlara cevap verebilmesiyle ilgilidir.

Gerek bir kullanım eşyası gerek bir sanat nesnesi olarak seramik tüm bu içerikleri ile yaşamımızda yer alır. Hammaddesinin tüm bu geleneği içerdiği seramik sanatı geçen yüzyılın 2. yarısında bu günkü çağdaş bakışın çerçevesine göre yeniden bir heykel malzemesi olarak anlamına kavuşmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısında çağdaş sanat malzemesi olarak ve tümüyle işlevinden soyutlanarak kullanılan kilin plastiklik özelliği sanatçının ifade diline dönüşmüştür. (Gürsel, 2006:6)

Ülkemizde ve dünyanın birçok ülkesinde neredeyse akademik sanat eğitimi ile aynı paralelde gerçekleşen seramik ile ilgili sanat sempozyumları ve çalıştaylar onlarca yıldan beri sanat eğitiminin açık atölyeleri olarak sanatçı –öğrenci buluşmaları bağlamında sanat eğitimine önemli katkılar sağlamaktadır. Üniversite-sanayi ve yerel yönetimler desteğiyle gerçekleştirilen tüm çalışmalar, sanatçılar tarafından var olan kültürel ve sanatsal birikimin farklı kültür ortamında yeniden biçimlenerek malzemeye aktarılması ve sanat eğitimi alan öğrenciler açısından bu eylemin bir çalışanı olmak onlara "açık atölye" imkânı sunarak önemli deneyimler kazandırmaktadır.

1. ANADOLU'DA SERAMİĞİN TARİHSEL SERÜVENİ VE ESKİŞEHİR

Terra Cotta'nın (pişmiş toprak) tarihsel serüveni MÖ. Helenistik döneme kadar uzanmaktadır, dini yapılarda, lahitlerde ve seramik kaplar olarak üretilmiştir. Yunanistan'dan Ege Adalarına oradan Anadolu'ya kadar uzanan ve üretilen pişmiş toprak ürünleri Lidya'nın başkenti Sard şehrinde karo ve rölyef, yine bu bölgede korint sütun başlıkları olarak üretilmiştir. Özellikle Anadolu'da MÖ 540-530 yıllarında Bergama Larissa şehrinde üretilen ve Helen etkisi gösteren pişmiş toprak (terra-cotta) kiremit ürünler ile sarayların çatılarında kullanılmıştır. Seramik biçimler bize medeniyetlerin sosyo-kültürel, tinsel kimliklerinin bilgilerini de aktarır. Anadolu'da Truvalılar ve Hattiler ile başlayan zengin uygarlık serüveni, beraberinde pişmiş toprağın gelişim çizgisini de işaret eder. Hattiler döneminde teknik ve form açısından ileri bir düzeye erişmiş tek renkli çanak çömleklerin yanı sıra, geometrik motiflerle bezenmiş boyalı (astarlı) çanak çömlek de görülmeye başlar. . . Hititler bu mirası alıp geliştirirler (Guleş, 2017:79).

Görsel 1:Ana Tanrıça Heykelciği, Çatalhöyük. İ. Ö 5750 Görsel 1. h:20 cm. Ankara. Anadolu Medeniyetleri Müzesi

 DOI: 10.7816/idil-07-51-15

Görsel 2: . Anadolu-Hacılar. MÖ 5000 The British Museum. Koleksiyon (Emmanuel Cooper 10. 000 Years Of Pottery. 2002)

Görsel 3:Hitit Tören Kabı-İnandık Vazo, Ankara- Çankırı. Ankara Anadolu. Medeniyetleri Müzesi.

Ticari üretimin yanı sıra sanatsal üretim ve teknikleri ile Frigler döneminde üretilen seramiklerde form ve bezeme (astarlı) örnekleri ile soyutlamanın zirvesine ulaşılır. Bu dönemde yapılan seramik örnekler aslında tinsel anlamda insanın soyutla olan ilişkisinin ilk somut örnekleridir. Friglerden sonra Anadolu'da yaşamış olan Urartular, Lidyalılar, İyonlar, Karyalılar, Likyalılar gibi uygarlıklar Frig seramiklerinden etkilenerek kendi tarzlarını ortaya koyan özgün seramikler üretmişlerdir. Helenistik çağa ait Yunan ve Roma medeniyetleri döneminde üretilmiş seramik form, sır ve bezemelerin en güzel örneklerini müzelerde görebiliriz. Yine Helenistik dönemde MÖ 3. yüzyılda üretilen terra cotta (pişmiş toprak) seramik Megara kaseler Şarhöyük ören yeri (Darylaion) kazılarında ortaya çıkmıştır.

Görsel 4: Hitit Dönemi Seramik Kap, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Fotoğraf; Duygu Güleş

Görsel 5:Frigler Dönemi, Riton-Tören içki kapları. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

1a. Tarihte "Büyük Kervan Yolu" ve Endüstri Şehri Olarak Eskişehir

Eskişehir bölgesinde 1989 yılında Anadolu Üniversitesi ve Kültür Bakanlığı ile ortak proje kapsamında, Prof. Dr. Muhibbe Darga başkanlığında başlatılan kazılar sonucunda gün yüzüne çıkarılan ve antik Phrygia (Frigya) dönemine ait olan seramik buluntular MÖ. 2. yüzyıla tarihlenmektedir. Pişmiş toprak tan yapılan ve kalıplı kaseler olarak adlandırılan 'megara kaseler' örnekler açısından çok önemlidir.

Şarhöyük kazısı ile tarihi kazı alanı araştırması devam eden ve MÖ. 6000 yıllarına kadar inen buluntular Eskişehir bölgesinin insanlığın tarihiyle aynı paralelde en erken yerleşim yerlerinden biridir. Seyitgazi ilçesinde MÖ. 3500 ile 1900 yılları arasında 1600 yıllık "Yerleşik Hayat" sürüldüğüne dair kesin kalıntılar vardır.

Yine Şeyh Edibali Üniversitesi Prof. Dr. Turan Efe'nin başkanlığında bu bölgede devam eden kazı çalışmalarını değerlendiren Efe prehistorik döneme kadar giden Höyüğün Helenistik dönem yerleşmesinde yer aldığı "Küllüoba" olarak adlandırılan bölgede mimaride şehirciliğe giden bir gelişmenin ilk adımlarının atıldığını ifade etmiştir.

Küllüoba kazıları sonucunda MÖ. 2400 – 2200 yılları arasına denk gelen erken ilk tunç çağı III'te Çukurova ve dolayısıyla, Mezepotamya ile Troya (Çanakkale) arasındaki kültürel ve ticari ilişkinin zannedildiği gibi Akdeniz ve Ege kıyıları boyunca denizyolu ile değilde birbiri ardına doğudan batıya doğru sıralanan, Konya, Akşehir, Yukarı Sakarya, Eskişehir, İznik, İnegöl Ovası üzerinden karayolu ile

 DOI: 10.7816/idil-07-51-15

kurulmuş olduğunu belgeleyen. . . Bu ulaşım hattı "Büyük Kervan Yolu" olarak adlandırılmış. "Suriye Şişeleri" olarak adlandırılan seramik buluntular Eti Arkeoloji müzesinde sergilenmektedir. (Turan, www.beyaztarih.com. haberler)

1b. Tuğla Kiremit Üretiminin Tarihi ve Cumhuriyet Dönemi

Tarihsel süreçte, Anadolu'da tuğla ve kiremit üretimini incelediğimizde pişmiş tuğlanın endüstriyel anlamda üretimi ve kullanımı MÖ 4. yüzyıla kadar gider. Tamamen seramik pişmiş tuğla ile inşa edilen Babil kulesinin yapımı ile Lidyalıların tuğla üretimi aynı dönemlere tarihlenmektedir. Hatta terra cotta kiremitler Anadolu'da MÖ 540-530 yıllarında Bergama'da (Larissa Şehri) Helen etkisi gösteren motifler ve panolar olarak saraylarda, çatılarda, sütunlarda ve rölyeflerde kullanılmıştır.

Yunanlılar ve Bizanslıların geliştirdiği teknik Selçuklular ile önemli bir gelişme kaydetmiş, Selçuklular sırsız sırlı ve renkli sırlı tuğlaları doğal taşlar ile birlikte kullanarak mimaride eşsiz örnekler yapmışlardır. Osmanlılar döneminde tuğla-kiremit üretimine standart ölçüler getirilerek bir endüstri kolu haline gelmiş ve Anadolu'ya has bir mimari üslubun ortaya çıkması sağlanmıştır. Çini adıyla üretilen ve Orta Asya'dan Anadolu'ya, Selçuklular ile giren "Çini Sanatı" Osmanlılar döneminde en güzel örnekleri ile mimaride iç ve dış yüzey kaplaması olarak (İznik ve Kütahya) Türk Çini sanatını dünya çapında üne kavuşturmuştur. Eskişehir Tepebaşı bölgesi Cumhuriyet dönemi ile birlikte, tuğla-kiremit fabrikalarının kurulduğu ve hızla geliştiği bir bölge olmuştur. Çevrede bolca bulunan kırmızı ve beyaz kil cevherleri kentin önemli bir geçim kaynağı dönüşerek bu fabrikaların Eskişehir'de kurulmasına olanak sağlamıştır. 1927 yılında kurulan, Kurt Kiremit fabrikası ve Aslan Kiremit fabrikaları o dönem Marsilya tipi kiremit üretimi ile başlamış sonraki yıllarda Kılıçoğlu Kiremit ve Başak Kiremit fabrikaları modern üretim teknolojileri ile günümüzde varlığını sürdürmektedir. Diğer bağlamda Endüstri Devrimi ile birlikte endüstriyel anlamda seramiğin malzeme olarak kullanım alanlarını, malzeme mühendisliği, üretim teknolojisi ve ilgili tüm uygulamaları başka bir alanda incelemek daha doğru olacaktır.

2. BİR SERAMİK-HEYKEL KENTİ OLARAK ESKİŞEHİR VE ULUSLARARASI ESKİŞEHİR PİŞMİŞ TOPRAK SEMPOZYUMU

Kent kimliğini bir üniversite şehri kimliğiyle buluşturan, mimari-şehircilik plan ve projeleri ile örnek bir şehir yaratan Prof. Yılmaz Büyükerşen'in varlığı şehre önemli bir ivme kazandırmış, Eskişehir'in ülkemizde ve dünyada önemli bir "Sanat Kenti" olmasının temellerini atmıştır. Bu kez tarih-şehir-kültür-bellek bağlamında yeniden üreten, öğreten ve geleceğe taşıyan " Seramik – Heykel Kenti" kimliği ile. Üniversite – Sanayi ve yerel yönetim işbirliği kapsamında, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Başkanı Dr. Ahmet Ataç ve Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim üyesi Prof. Bilgehan Uzuner tarafından 1996 yılında Başak Kiremit'in ana sponsorluğunda hayata geçirilen proje "Kent kimliği – yerelden evrensele söylemi ile yola çıkmış, kentlerin ancak ürettiği değerlerde kimlik kazanacağı bilinci ile "Eskişehir Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu – Eskisehir İnternational Terra Cotta Symposium adı ile Uluslararası bir kimlik - marka olmuştur. Her sene bir konu ile sanatçıları buluşturan ve bu sene 12.si yapılan sempozyum, dünyanın çeşitli ülkelerinden ve ülkemizden 120 sanatçı ve akademisyeni buluşturmuştur. 170'den fazla yapıt ile sanatçıların ürettikleri ve şehre armağan ettikleri "Seramik Heykeller" Eskişehir'i bir açık hava seramik müzesi görünümüne kavuşturmuştur.

Görsel 6. Seramik-heykel Kaan Canduran. 11. Eskişehir pişmiş toprak sempozyumu. 2017

Görsel 7. Seramik-heykel. Nurdan Arslan. 11. Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu-2018

 DOI: 10.7816/idil-07-51-15

2a. Sempozyum Kapsamında Sanatçı-Öğrenci Buluşması

Sempozyum ile multidisipliner yaklaşımlar bağlamında gerçekleştirilen, Üniversite – sanayi ve yerel yönetim tarafından gerçekleştirilen sempozyum programları ile bilim ve sanatın ortak buluşması sağlanmış. Bildiriler, sanatçı sunumları, sergiler, yetişkin ve çocuk çalıştayları gerçekleştirilmiştir.

Güzel sanatlar öğrencileri ile sanatçıları buluşturan sempozyumları, çalışma alanlarını öğrenciler için etkin bir eğitim ortamına dönüşen sanat eğitiminin "açık atölyeleri" olarak düşünebilir, temelde grubun etkin katılımına dayalı bir çalışma ortamı olarak tanımlayabiliriz.

Yaratıcı kişide olması gereken ve merakla başlayan, buluş yapma yetisi, merak, imgelerle düşünebilme, araştırıcı ve serüvenci düşünebilme, yeni bileşimler kurabilme, içsel dünyasını dış dünyanın uyarılarına açık tutup harekete geçirebilme, duyularını iyi değerlendirebilme, öğrenme merakı ve görsel dünyayla ilgili olabilme, düşüncelerinde esneklik ve özgünlük, çevresinde olup bitene duyarlı olabilme, sürekli iç ve dış dünya ile iletişim kurabilme gibi özellikler eğitimle geliştirilir. O halde çağdaş sanat eğitiminin amacı kişinin duyularını harekete geçirebilen, etrafındaki olguları dünya ölçeğinde algılayabilen ve eleştirel tavrı olabilen bireylerin yetişebileceği bir ortam oluşturmaktır. (www.devabilkara.com)

Görsel 8. Sanatçı- Öğrenci buluşması. 9. Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu, 2005

Görsel 9. Sanatçı- Öğrenci Buluşması. 11. Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu. 2017

Görsel 10. Öğrenci Torna Yarışması 9. Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu 2015

Özellikle öğrencilerin de interaktif anlamda katıldıkları bu çalıştaylar usta çırak ilişkisi bağlamında; görerek, dokunarak, hissederek anlayabilecekleri konular olduğunda "etkin bir eğitim" ortamına dönüşebilir. Buradaki malzeme yani "araç" ise onları güçlendiren, farkındalık yaratan, yeni ifade biçimlerini ortaya koymada "itici-yaratıcı" güç olarak ifade edilebilir.

Sanatçılar tarafından var olan kültürel ve sanatsal birikimin farklı kültür ortamında yeniden biçimlenerek malzemeye aktarılması ve "bu çalışmaların bir parçası olmak " öğrencilere önemli deneyimler kazandırmaktadır.

Kendi kişisel yeteneklerini tanımlama süreçleri için bireysel farklılıkların ve özgün olmanın kavrandığı, geliştirildiği mekânlardır. Bu paylaşım onlar için sanatçı kişiliklerinin oluşmasında yani aidiyet – öznel kimlik oluşturmak içinde son derece önemlidir. Yine sempozyum kapsamında gerçekleştirilen somut projeler ve halkın katılımını sağlayan etkinlikler (çocuk atölyeleri, torna yarışması, konserler) sosyo – kültürel anlamda kent yaşamına önemli katkılar sağlamaktadır.

3. SONUÇ

Neolitik çağdan, endüstri devrimine oradan günümüze kadar seramiğin tüm gelişimi ve teknolojik evrimini incelediğimizde, "sanatsal anlamda "**kilin**" malzeme olarak yaratıcı ifade dili değişmemiştir. Özellikle alanımızı ilgilendiren çağdaş seramik sanatı da çağın tüm gelişmelerine koşut bir gelişme göstererek beslendiği köklü geleneksel kültürü bireysel yaratım süreci ile yeniden ortaya koyar. Bir plastik malzeme olarak seramik tüm üretim ve düşünsel geleneğinin çağdaş yöntemleri ile yeniden biçimlenerek sanatsal üretimin malzemesi olur. Seramiğin malzemeden soyutlanarak farklı bir sanat diline dönüşmesi ise çağdaş seramik sanatının ve akademik sanat eğitiminin temellerini oluşturan bu süreçte şekillenmiştir. Binlerce yıllık

DOI: 10.7816/idil-07-51-15

tarihsel kimliği ve üretim sürecine tanık olduğumuz Pişmiş toprak "terra cotta" serüveni yüzyıllar sonra bu topraklarda yani Frig vadisinde yeniden bir sanat sempozyumu ile yeniden şekillendi ve mirasını devam ettiriyor. Bir plastik olarak seramik malzemenin geçmişten günümüze yaşamın her alanında "tasarıma dönüşme" süreci ise modern dünyayı oluşturan yeni sosyo-kültürel yapı, eğitim ve deneyimlere dayalı yaratım süreci ile şekillendirildiği gerçeğidir. Kentsel hafızayı oluşturan tüm fiziksel, duygusal değerler ve görsel bellek, insanın çocukluğundan itibaren yaşadığı çevresi ile doğrudan ilgilidir. Dokunduğu, gördüğü, duyumsadığı ve kavradığı tüm imgeler, sokaklar, binalar, çeşmeler, parklar, heykeller kent kimliği ve bireysel bellek ile doğrudan ilişki kurar.

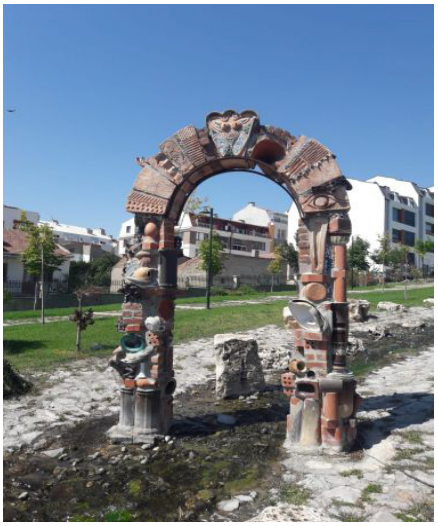

Görsel 11. Seramik Heykel, Oya Turay Uzuner. 5. Seramik Pişmiş Toprak Sempozyumu

Görsel 12. "Düzenleme", Şenol Kubat. Türkiye. 2014 8. Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu

Görsel 13. Seramik –Heykel Romano Mateiaş-Romanya-8. Eskişehir pişmiş toprak sempozyumu.

Görsel 14. Seramik-heykel. Chrıstos Tsmbourlas. Yunanistan2. Eskişehir

Görsel 15. Seramik- heykel. Martha Jimenes –Küba. 2016. 5. Eskişehir pişmiş toprak sempozyumu

 DOI: 10.7816/idil-07-51-15

Görsel 16. Seramik-heykel. Birol Akalın. Türkiye. 2015. 9. Eskişehir pişmiş Toprak sempozyumu.

Görsel 17. Seramik-Heykel. Hasan Şahbaz. Türkiye. 2017 6. Eskişehir pişmiş Toprak sempozyumu,

KAYNAKLAR

- Atlas. Aylık Coğrafya Turizm Keşif Dergisi. Sayı 307. Ekim 2018 No; 2018
- Bildiriler Kitabı, 1. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu, 15 Ağustos-05 Eylül 2001 Eskişehir-Türkiye, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Yayını, ISBN 975-93349-0-9
- Cooper, Emmanuel 10. 000 Years Of Pottery. 2002.
- Güles K. Duygu Mono/Karaköy/Bir Edebiyat Kültür ve Sanat Dergisi Yıl 1, Sayı 6 Kasım – Aralık 2017.
- Gürsel, Gizem. "Seramik Heykelde Biçim İçerik İlişkisi (Dişil İlke) Y. Lisans tezi, 2006, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Seramik ve Cam Anasanat Dalı
- Katalog. 9. Internatıonal Eskişehir Terra Cotta Symposium. 05-20 Eylül . 2015 Eskişehir, Elma Teknik basım Matbaacılık Ltd. Ş. T. İ,
- Turan, Efe. www. Beyaztarih.com.haberler/ Eskişehir'in Bilinen En Eski Şehri Gün Yüzüne Çıkıyor.
- Kara, Devabil, (www.devabilkara.com) Geleceğin Sanatının Belirlenmesinde Genç Sanatçıların Önerileri, Sanat ve Tasarım Eğitimi Açısından Marmara Üniversitesi-G. S. F. 3. Uluslararası Öğrenci Trienali Sergisi

Görsel Kaynakça

- Görsel 1:Ana Tanrıça Heykelciği, Çatalhöyük. İ. Ö 5750 h:20 cm. Ankara. Anadolu medeniyetleri Müzesi, Fotoğraf, Duygu Güleş.
- Görsel 2: Anadolu-Hacılar. MÖ 5000 The Brıtısh Museum. Koleksiyon (Emmanuel Cooper 10. 000 Years Of Pottery. 2002, S. 12)
- Görsel 3:Hitit Tören Kabı-İnandık Vazo, Ankara- Çankırı. Ankara Anadolu. M. Müzesi. Fotoğraf;Duygu Güleş
- Görsel 4: Hitit Dönemi Seramik Kap, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Fotoğraf, Duygu Güleş
- Görsel 5:Frigler Dönemi, Riton-Tören içki kapları. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi
- Fotoğraf, Duygu Guleş
- Görsel 6. Seramik-heykel Kaan Canduran. 11. Eskişehir pişmiş toprak Sempozyumu. 2017
- Görsel 7. Seramik-heykel. Nurdan Arslan. 11. Eskişehir pişmiş toprak Sempozyumu-2018
- Görsel 8. Sanatçı- öğrenci buluşması. 9. Eskişehir pişmiş toprak Sempozyumu 2005
- Görsel 9. Sanatçı- öğrenci buluşması, 11. Eskişehir pişmiş toprak Sempozyumu. 2017
- Görsel 10. Öğrenci torna yarışması 9. Eskişehir pişmiş toprak Sempozyumu 2015
- Görsel 11. Seramik Heykel, Oya Turay Uzuner. 5. Seramik Pişmiş Toprak Sempozyumu
- Görsel 12. "Düzenleme", Şenol Kubat. 8. Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu
- Görsel 13. Seramik –Heykel Romano Mateiaş-Romanya-8. Eskişehir pişmiş toprak Sempozyumu
- Görsel 14. Seramik-heykel. Chrıstos Tsmbourlas. 2. Eskişehir pişmiş toprak Sempozyumu
- Görsel 15. Seramik- heykel. Martha Jimenes –Küba. 5. Eskişehir pişmiş toprak Sempozyumu
- Görsel 16. Seramik-heykel. Birol Akalın 9. Eskişehir pişmiş Toprak Sempozyumu, 2015
- Görsel 17. Seramik-Heykel. Hasan Şahbaz. 6. Eskişehir pişmiş Toprak Sempozyumu,